

## Интеркултурна комуникация Intercultural Communication

# Мултикултурно кариерно ориентиране в системата на училищното образование

**Мая Сотирова**

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Имейл: mayasotirova@swu.bg

**Абстракт:** Кариерното ориентиране е част от дейностите в системата на училищното образование в България по осигуряване на обща подкрепа за личностното развитие на учениците. Работата по програми за кариерно ориентиране включва дейности с ученици от I до XII клас като подготовка за преход към по-висока степен на образование или за участие на пазара на труда. Важна задача на кариерното ориентиране е консултирането на ученици, които са застрашени от отпадане от училище, както и реинтегриране на отпадналите от училище и формиране на умения за социално включване и мобилност. Фактът, че преждевременното отпадане от образователната система има своите етнокултурни специфики, определя необходимостта от по-специално внимание към особеностите на кариерното ориентиране в мултикултурна училищна среда. В статията акцентът е върху мултикултурното кариерно ориентиране в сферата на професионалното образование и обучение. Очертават се параметрите на интеркултурната компетентност в подготовката на специалисти по кариерно ориентиране за системата на училищното образование и в подготовката на наставници при дуална система на обучение.

**Ключови думи:** кариерно ориентиране, консултиране, мултикултурна среда, интеркултурна компетентност.

## Multicultural Career Guidance in the School Education System

**Maya Sotirova**

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

E-mail: mayasotirova@swu.bg

**Abstract:** Career guidance is part of the activities in the school education system in Bulgaria to provide general support for students' personal development. Career guidance programs include activities with students from

I to XII grade as preparation for transition to higher education or for participation in the labor market. An important task of career guidance is counselling of students who are at risk of dropping out of school, as well as the reintegration of those who have dropped out of school and the development of skills in social inclusion and mobility. The fact that premature dropout from the educational system has its ethno-cultural specifics determines the need for special attention to the peculiarities of career guidance in a multicultural school environment. The article focuses on multicultural career guidance in the field of vocational education and training. The parameters of intercultural competence in the preparation of career guidance specialists for the school education system and in the preparation of mentors in a dual education system are outlined.

**Keywords:** career guidance, counseling, multicultural environment, intercultural competence.

### **Увод**

Кариерното ориентиране е насочено към услуги и дейности, подпомагащи хората на всяка възраст и на всеки етап от живота им при избора на образование, обучение и професия, както и при управлението на тяхното професионално развитие. Такива услуги се предлагат в средните и висшите училища, в центровете за квалификация, в държавните служби по заетостта, на работното място, в доброволния, общинския, а също и в частния сектор. Дейностите могат да се осъществяват индивидуално или групово, чрез личен контакт или дистанционно (чрез специализирани телефонни линии или интернет).

Мултикултурните аспекти на кариерното ориентиране и консултиране са предмет на широко обсъждане през последните години поради нарастващото внимание към въпросите на културното многообразие във всички обществени сфери. Все по-значими за ефективното кариерно ориентиране се оказват компетентностите на ангажираните лица (кариерни консултанти, учители, наставници и др.) да осъществяват интеркултурна комуникация в различни социокултурни контексти – при работа с лица от етнически малцинства, мигрантски общности, бежански групи. [1] В сферата на училищното образование предизвикателствата са още по-комплексни. Ефективното кариерно консултиране изисква компетентности за работа в среда, която е етнически, религиозно, лингвистично и културно многообразна. На първо място, както цялостното педагогическо взаимодействие, така и дейностите по кариерно ориентиране на учениците се осъществяват в специфичен контекст, който отразява културните и социални особености на средата. На второ място, подпомагането на учениците при избора на образование и/или професия се осъществява във възрастов пе-

риод, в който идентичността все още не е укрепнала (особено при децата и младежите от малцинствените етнически групи) и идентичностните кризи и трансформации са често явление. На трето място, кариерните консултанти трябва да отчитат и особеностите на конкретната работна среда, в която се проявява един или друг тип организационна култура. Всички тези особености налагат необходимостта от специализирана подготовка за работа в мултикултурна среда на лицата, осъществяващи дейности по кариерно ориентиране в училищата.

### **Кариерното ориентиране в българските училища**

В България правнонормативна рамка за реализиране на дейностите по кариерно ориентиране на учениците в системата на училищното образование осигурява следните по-важни нормативни документи:

– Законът за предучилищното и училищното образование, чрез който се гарантира правото на образование и повишаване на квалификацията през целия живот (ЗПУО, чл. 7) [2];

– Законът за професионалното образование и обучение, според който професионалното ориентиране като част от системата осигурява информирането, консултирането и съветването на ученици и на други лица относно избора на професия и кариерно развитие (ЗПОО, чл. 5, ал. 1) [3];

– Наредбата за приобщаващо образование, в която кариерното ориентиране в системата на училищното образование в България е посочено като част от общата подкрепа за личностно развитие на учениците (Наредба за приобщаващо образование, чл. 15) [4];

Съгласно Наредбата за приобщаващото образование кариерното ориентиране включва взаимнодопълващи се дейности за информиране, диагностика, консултиране, посредничество и проследяване с оглед подпомагане на учениците в техния самостоятелен и осъзнат избор на образование и/или професия и осъществяване на връзка между училището и пазара на труда. Важни задачи на консултирането са: разкриване на интереси и нагласи, формиране на умения за планиране на кариерното развитие, преодоляване на грешки и вътрешни конфликти, свързани с избора на образование и професия. Осъществява се чрез индивидуално и групово информиране и консултиране, индивидуална и групово работа и работа по програми за кариерно ориентиране, които включват дейности с ученици от I до XII клас като подготовка за преход към по-висока степен на образование или за участие на пазара на труда. (Наредба за приобщаващо образование, чл. 19). [5]

По-важни стратегически документи, имащи отношение към съвременното кариерно ориентиране и развитие в сферата на училищното образование, са Стратегическата рамка за развитие на образованието, обуче-

нието и ученето в Република България (2021 – 2030) и Стратегията на Националната агенция за професионално образование и обучение (2022 – 2027). Две от деветте приоритетни области в Стратегическата рамка и целите по тях поставят директно фокуса върху кариерното ориентиране:

– „Реализация в професиите на настоящето и бъдещето (Приоритетна област 7) чрез осигуряване на система от достъпни и качествени услуги за системно кариерно ориентиране от ранна детска възраст и в училище във връзка с успешната реализация на пазара на труда“ (Стратегическа рамка, с. 38) [6];

– „Разширяване на възможностите за учене през целия живот (Приоритетна област 8, цел 8.1.) чрез системно кариерно ориентиране и консултиране на учениците във всеки един етап на обучение за откриване на професионалните им интереси“ и „създаване на интегрирана система за кариерно ориентиране и професионално образование и обучение при учащи и при възрастни“ (Стратегическа рамка, с. 40). [7]

На национално равнище услуги по кариерно ориентиране в училищното образование предлагат Министерството на образованието и науката, Националната агенция за професионално образование и обучение към Министерския съвет на Република България, Агенцията по заетостта към Министерството на труда и социалната политика. Националната служба по заетостта (на регионално и местно равнище доставчици на услуги по професионално ориентиране в средното образование са: регионалните управления на образованието към МОН, училищата в системата на училищното образование, центровете за информация и професионално ориентиране към НАПОО, дирекциите „Бюро по труда“ към Главна дирекция „Услуги по заетостта“).

Основни потребители на услугите, подпомагащи професионалното ориентиране и предлагащи професионално консултиране в сферата на средното образование, са:

- Учениците от началните, основните, обединените, средните училища и от гимназиите – до постъпване в университет или започване на работа;
- Ученици от специфични целеви групи:
  - с изявени способности в областта на изобразителното изкуство, музиката, спорта;
  - със специални образователни потребности – с хронични заболявания, физически и сензорни увреждания, с изоставане в интелектуалното развитие;
- необхванати ученици, подлежащи на задължително обучение.

През последните петнадесет години в България бяха реализирани редица инициативи в подкрепа на развитието на системата за професионално

и кариерно ориентиране в средното професионално образование. Една от тях е програмата Global Career Development Facilitator, прилагана от Фондация на бизнеса за образованието, по която бяха обучени над 1000 кариерни специалисти, и беше изградена мрежа от училищни клубове „Кариера“ като вид консултантски кариерни центрове в българските училища (Кариерно консултиране – FBO). [8] От 2008 г. към Националния алианс за работа с доброволци функционира Младежки информационно-консултантски център (МИКЦ), финансиран от Държавната агенция за младежта и спорта. Центърът предоставя консултации, свързани с професионалното ориентиране, както и мултикултурно консултиране – консултации относно културно предопределени ограничения или преференции по отношение на конкретни професии или дейности, както и необходими езикови и културни компетенции във връзка с професионалното развитие. Услугите са предназначени за млади хора на възраст 13–35 години. (Национален алианс за работа с доброволци, [navabg.com](http://navabg.com)). [9]

Посочените инициативи нееднозначно потвърждават напредъка, постигнат през последните години в областта на кариерното ориентиране на учениците. Все още обаче липсват единни национални стандарти и критерии за оценяване качеството на предлаганите услуги и ефективността на системата за професионално ориентиране в средните училища (реализация на завършилите, оценка от страна на работодателите, информация за кариерното развитие на учениците след дипломирането им и пр.). Наличният кадрови потенциал (помощник-директори, педагогически съветници, учители) не се използва пълноценно, липсват специално разработени и апробирани методологии за кариерно консултиране и съветване на учениците. Недостатъчно се използват и възможностите, заложили в социалното партньорство. [10] Същевременно услугите, подпомагащи кариерното ориентиране, не са диференцирани с оглед потребностите на различните целеви групи, а специфичните аспекти на работата в мултикултурна среда не се отчитат в необходимата степен.

### **Мултикултурни аспекти на кариерното ориентиране**

Развиващото кариерно ориентиране в училищата е системен и непрекъснат процес, ориентиран към специфичните интереси, потребности, мотиви и бъдещи цели на отделния ученик, затова при информирането, консултирането и съветването водещ е индивидуалният подход. Той допринася за подобряване на учебните резултати, на желанието за саморазвитие и самоусъвършенстване, което го превръща в средство за превенция на отпадането от училище и за повишаване на успеваемостта.

Една от задачите на кариерното ориентиране в системата на училищното образование е консултирането на ученици, които са застрашени от

отпадане от училище, както и реинтегриране на отпадналите от училище и формиране на умения за социално включване и мобилност (Наредба за приобщаващо образование, чл. 19, ал. 5). [11] Фактът, че преждевременното отпадане от образователната система има своите етнокултурни специфики, определя необходимостта от по-специално внимание към особеностите на кариерното ориентиране в мултикултурна училищна среда. Важен момент в Наредбата за приобщаващото образование е, че при провеждането на индивидуални и групови дейности с ученици (интерактивни упражнения, дискусии, тренинги за формиране на умения за вземане на решения и търсене на работа) се предвижда и участие на родители в дискусии по теми, свързани с избора на образование, професия и работа. По този начин Наредбата насочва към необходимостта от по-активно ангажиране на родителите и на общността като цяло с процеса на кариерно ориентиране и развитие на учениците, което при работа с малцинствени етнокултурни общности има решаващо значение.

Разбирано в широк смисъл, ориентирането е насочено към развитие на всички умения, които могат да допринесат за личностното развитие и да дадат възможност на всеки да се адаптира към социално-икономическите промени. Това означава, че учителят е и съветник, и консултант в процеса на личностното израстване и развитие на учениците. Тъй като личностното самоутвърждаване е пряко свързано с идентичността, то при настоящата културна мозайка училището следва да осигурява възможност за свободно изразяване на културната, етническа и религиозна принадлежност. Във всички останали случаи учениците, принадлежащи към която и да е малцинствена група, ще са обект на образователно и социално изключване. Нещо повече, в светлината на интеркултурното образование различните обичаи, ценности, вярвания са в активно взаимодействие помежду си, което измества акцента от интегративната роля на кариерното ориентиране към неговите трансформиращи функции. [12] В този смисъл консултирането в училищата не е само процес, в който учителят се опитва да помогне на „различните“ да се интегрират във водещата култура. Мултикултурното консултиране е едновременно и интегративно, и интерактивно и предполага чувствителност към възможностите и ползите от взаимните трансформации.

### **Мултикултурните компетентности в подготовката на специалисти по кариерно консултиране в училищата**

Обучението в рамките на програмата Global Career Development Facilitator е насочено към придобиването на практически умения за подпомагане на учениците в процеса на тяхното кариерно ориентиране и развитие и включва модули по общи компетенции и специализирани консултантски

умения, включително и умения за работа с клиенти от различни културни и етнически групи. [13] По сходен начин е структурирано и обучението в някои магистърски университетски програми у нас, предназначени за подготовка на специалисти в областта на кариерното образование и развитие – ръководители на кариерни центрове, експерти по кариерно образование, кариерни консултанти и специалисти по обучение и кариерно развитие на персонала, посредници на услуги за кариерно образование и т.н. Обучението в тях е насочено към придобиването на следните компетентности: да работят ефективно индивидуално и в група, да са способни да разработват и прилагат съвременни програми за консултиране, съответстващи на уникалните образователни потребности и отчитащи етнокултурната принадлежност на учениците, да работят в сътрудничество с отговорните лица и системи във и извън училището (родители, семейства, учители, администратори, социални работници, училищни психолози и др.), да притежават чувствителност към културната различност, знания и умения да консултират ефективно ученици с различна културна и езикова принадлежност, да демонстрират позитивно отношение и уважение към културната различност на другите, да са способни да разпознават и да поемат отговорност за своите собствени предубеждения и предразсъдъци, които могат да попречат в процеса на консултиране и да препятстват изграждането на ефективни мултикултурни взаимоотношения, да притежават компетентност за интеркултурна комуникация и способност да отчитат и да се съобразяват с мултикултурните различия при вземането на решения и разрешаването на конфликти и др.

В контекста на разбирането за кариерното развитие като важна част от развитието на личността обаче, всеки учител трябва да притежава знания и умения за професионално насочване и съветване. Посочените компетентности следва да бъдат интегрирани в бакалавърските и магистърските програми за подготовка на учители, като се постави акцент върху формирането на умения за консултиране в мултикултурна среда. Доколкото обучението в магистърски програми не може да задоволи нарастващите и неотложни нужди, в широк план се налага използването на различни квалификационни програми, които задължително трябва да отразяват краткосрочните и дългосрочните нужди и приоритети.

Обогатяването на прилаганите подходи, мерки, форми на работа естествено е свързано и с въпроса за осигуряване на механизми за оценка на предлаганите услуги по кариерно ориентиране и консултиране в училищата. Без съмнение мултикултурният компонент ще е един от водещите индикатори за тяхната адекватност спрямо потребностите на учениците и на пазара на труда.

### **Мултикултурните компетентности в подготовката на наставници за дуална система на обучение (обучение чрез работа)**

Системата на дуалното професионално образование и обучение започва да се прилага в България от 2015 г. Като специфична форма на обучение за придобиване на професионална квалификация дуалното обучение е регламентирано в Закона за предучилищното и училищното образование и в Закона за професионалното образование и обучение. Съгласно ЗПОО практическото обучение при работодател в реална работна среда се провежда под ръководството на наставник, който трябва да е преминал през специално обучение. Обучение за наставници у нас осъществяват висшите училища, училищата в системата на училищното образование, които осъществяват професионално образование и обучение, центровете за професионално обучение и професионалните колежи (ЗПОО, чл. 17а). [14]

В утвърдената през 2019 г. програма на Министерството на образованието и науката за обучение на наставници при провеждане на обучение чрез работа е заложено овладяване на основни педагогически и психологически знания и умения при работа с обучаваните. Освен формирането на специфични умения за планиране, провеждане, контрол и оценяване на обучението, програмата цели придобиване и развитие у наставниците на социални компетентности, умения за сътрудничество, за ефективна комуникация и етични междуличностни отношения. Учебното съдържание, което в зависимост от характеристиките на групата и възможностите на обучаемите може да варира между 24 и 40 учебни часа, включва теми за осъществяване на вербална и невербална комуникация, ефективна обратна връзка, справяне с непредвидени ситуации и конфликти (Програма за обучение на наставници, с. 1–2). [15]

Видно е, че в програмата за обучение на наставници не е поставен специален акцент върху спецификата на работа в мултикултурна среда, но той имплицитно присъства в заложените очаквани резултати от обучението, най-вече по отношение на овладяването и развитието на следните компетентности:

– за „ефективна комуникация и подходящ подход към обучаваните, стимулиращ към учене и труд“ (Програма за обучение на наставници, с. 4). [16] (Препоръчително е в обученията да се засягат и въпросите на межкултурната комуникация, на спецификите при взаимодействието с лица от различни културни групи – етнически, религиозни и други.);

– за „разпознаване на възрастови и индивидуални особености на обучаваните“ (Програма за обучение на наставници, с. 4). [17] (В обучителните програми е редно да се обърне внимание и на културно детерминирани особености на обучаваните, които могат да се окажат значими в процеса на усвояване на професията и по-нататъшната адаптация на работното място.);



– за „избягване/справяне с конфликтни ситуации и за работа в екип“ (Програма за обучение на наставници, с. 5). [18] (При работа в мултикултурна среда възникващите конфликти могат да са породени от културните различия на хората в работните екипи, затова наставникът трябва да притежава умения за подкрепа при преодоляването на предразсъдъчното поведение и междукултурна медиация в конфликтни ситуации. Културните различия – езикови, етнически, религиозни и др. – влияят силно върху вътрешните комуникационни процеси в екипите, ето защо обучаемите трябва да развият уменията си да преодоляват културно обусловените си комуникативни подходи.).

Посочените компетентности на наставниците са важни както по отношение на обучението и подкрепата на обучаемите в работната среда, така и за ефективната комуникация и взаимодействие с учителите методици от училищата и преподавателите методици от висшите училища, които осигуряват връзката между училището, работодателя и наставника.

### **Заклучение**

Направеният анализ дава възможност да стигнем до следните по-важни извода:

1. Успешното приобщаване в образователния процес и в институционалната среда на всички ученици, както и реинтегрирането на отпадналите от училище зависят от осигуряването на своевременна и адекватна подкрепа в процеса на тяхното личностно развитие, включително чрез ефективно кариерно ориентиране на всеки етап от образователната траектория на ученика.

2. Дейностите по кариерно ориентиране в училищата трябва да бъдат диференцирани по отношение на различните целеви групи – застрашени от отпадане, талантиливи ученици, ученици със специални образователни потребности, ученици с проблемно поведение и др.

3. Включването на родителите в разнообразни индивидуални и групови форми на работа има важно значение за ефективността на дейностите по кариерно ориентиране на учениците, особено на принадлежащите към малцинствени етнокултурни групи.

4. Подготовката на специалисти по кариерно ориентиране за сферата на училищно образование, включително и на наставници за дуална система на обучение, трябва да включва придобиването на компетентности за работа в мултикултурна среда.

5. При оценяването на дейностите по кариерно ориентиране и консултиране в училищата трябва да се взема под внимание и ефективността на прилаганите мерки и подходи в мултикултурен контекст.

### Цитирани източници

- [1] Multicultural guidance and counseling. Theoretical foundations and best practices in Europe. (2005). *Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research*, Jyvaskyla.
- [2] Закон за предучилищното и училищното образование (2015). ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015, 3, [https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn\\_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf](https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie (2015). DV. br.79 ot 13 Oktomvri 2015, 3, [https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn\\_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf](https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [3] Закон за професионалното образование и обучение (1999). ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г., 2. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zakon za profesionalnoto obrazovanie i obuchenie (1999). DV, br. 68 ot 30.07.1999 g., 2. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [4] Наредба за приобщаващото образование. (2017). ДВ. бр. 86 от 27 октомври 2017 г., 5, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie. (2017). DV. br. 86 ot 27 oktomvri 2017 g., 6-7, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [5] Наредба за приобщаващото образование. (2017). ДВ. бр. 86 от 27 октомври 2017 г., 6–7, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Наредба за приобщаващото образование. (2017). ДВ. бр. 86 от 27 октомври 2017 г., 6–7, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). последно посещение на 01.07.2022.]
- [6] Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). (Документът е приет с Протокол № 13 на Министерския съвет от 24.02.2021 г.), 38, [https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka\\_ObrObuUchene\\_110321.pdf](https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 – 2030). (Dokumentat e priet s Protokol № 13 na Ministerskia savet ot 24.02.2021 g.), 38, [https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka\\_ObrObuUchene\\_110321.pdf](https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [7] Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). (Документът е приет с Протокол № 13 на Министерския съвет от 24.02.2021 г.), 40, [https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka\\_ObrObuUchene\\_110321.pdf](https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 – 2030). (Dokumentat e priet s Protokol № 13 na Ministerskia savet ot 24.02.2021 g.), 40, [https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka\\_ObrObuUchene\\_110321.pdf](https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [8] Фондация на бизнеса за образованието, Кариерно консултиране – FBO. последно посещение на 01.07.2022. [Fondatsia na biznesa za obrazovaniето, Karierno konsultirane – FBO. posledno poseshtenie na 01.07.2022.]

- [9] Национален алианс за работа с доброволци, Младежки информационно-консултантски център – НАРД. [navabg.com](http://navabg.com). последно посещение на 01.07.2022. [Natsionalen alians za rabota s dobrovoltsi, Mladezhki informatsionno-konsultantski tsentar – NARD. [navabg.com](http://navabg.com). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [10] Панов, В. & Сотирова, М. (2008). Кариерно ориентиране в средните училища. *Сборник „Интеркултурен диалог и европейска интеграция“*, Годишник, том VI, Факултет по изкуствата, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 129-135. [Panov, V. & Sotirova, M. (2008). Karierno orientirane v srednite uchilishta. Sbornik „Interkulturen dialog i evropeyska integratsia“, Godishnik, tom VI, Fakultet po izkustvata, Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“, Blagoevgrad, 129-135.]
- [11] Наредба за приобщаващото образование. (2017). ДВ. бр. 86 от 27 октомври 2017 г., 7, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdp-priobshavashtoto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdp-priobshavashtoto_04112021.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Naredba za priobshavashtoto obrazovanie. (2017). DV. br. 86 ot 27 oktomvri 2017 g., 7, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdp-priobshavashtoto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdp-priobshavashtoto_04112021.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [12] Multicultural guidance and counseling. (2005). Theoretical foundations and best practices in Europe. Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research, Jyvaskyla.
- [13] Фондация на бизнеса за образованието, Кариерно консултиране – FBO. <https://fbo.bg/>. последно посещение на 01.07.2022. [Fondatsia na biznesa za obrazovanieto, Karierno konsultirane – FBO. <https://fbo.bg/>. posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [14] Закон за професионалното образование и обучение. (1999). ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г., 15–16. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zakon za profesionalното образование i obuchenie. (1999). DV, br. 68 ot 30.07.1999 g., 15–16. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [15] Заповед № РД 09-997/02.04.2019 г. и Програма за обучение на наставници при обучението чрез работа, 1–2, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zapoved № RD 09-997/02.04.2019 g. i Programa za obuchenie na nastavnitsi pri obuchenieto chrez rabota, 1–2, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [16] Заповед № РД 09-997/02.04.2019 г. и Програма за обучение на наставници при обучението чрез работа, с. 4, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zapoved № RD 09-997/02.04.2019 g. i Programa za obuchenie na nastavnitsi pri obuchenieto chrez rabota, s. 4, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]
- [17] Заповед № РД 09-997/02.04.2019 г. и Програма за обучение на наставници при обучението чрез работа, с. 4, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zapoved № RD 09-997/02.04.2019 g. i Programa za obuchenie na nastavnitsi pri obuchenieto chrez rabota, s. 4, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022. ]

[18] Заповед № РД 09-997/02.04.2019 г. и Програма за обучение на наставници при обучението чрез работа, с. 5, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zapoved № RD 09-997/02.04.2019 g. i Programa za obuchenie na nastavnitsi pri obuchenieto chrez rabota, s. 5, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). posledno poseshenie na 01.07.2022.]

### **Библиография**

Закон за предучилищното и училищното образование. (2015). ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015, 3, [https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn\\_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf](https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. (2015). DV. br.79 ot 13 Oktomvri 2015, 3, [https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn\\_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf](https://web.mon.bg/upload/30538/Zkn_PedUchObrazovanie-izm04052022.pdf). posledno poseshenie na 01.07.2022.]

Закон за професионалното образование и обучение. (1999). ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г., 2. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zakon za profesionalното образование i obuchenie. (1999). DV, br. 68 ot 30.07.1999 g., 2. [https://web.mon.bg/upload/31209/zkn\\_POO\\_13062022.pdf](https://web.mon.bg/upload/31209/zkn_POO_13062022.pdf). posledno poseshenie na 01.07.2022.]

Заповед № РД 09-997/02.04.2019 г. и Програма за обучение на наставници при обучението чрез работа, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Zapoved № RD 09-997/02.04.2019 g. i Programa za obuchenie na nastavnitsi pri obuchenieto chrez rabota, [https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997\\_nastavnitsi-3.pdf](https://www.navet.government.bg/bg/media/zap997_nastavnitsi-3.pdf). posledno poseshenie na 01.07.2022.]

Наредба за приобщаващото образование. (2017). ДВ. бр. 86 от 27 октомври 2017 г., 5, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). последно посещение на 01.07.2022. [Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie. (2017). DV. br. 86 ot 27 oktomvri 2017 g., 5, [https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto\\_04112021.pdf](https://web.mon.bg/upload/28504/nrdb-priobshtavashto_04112021.pdf). posledno poseshenie na 01.07.2022.]

Национален алианс за работа с доброволци, Младежки информационно-консултантски център – НАРД. <http://navabg.com/>. последно посещение на 01.07.2022. [Natsionalen alians za rabota s dobrovoltsi, Mladezhki informatsionno-konsultantski tsentar – NARD. <http://navabg.com/>. posledno poseshenie na 01.07.2022.]

Панов, В. & Сотирова, М. (2008). Кариерно ориентиране в средните училища. Сборник „Интеркултурен диалог и европейска интеграция“, Годишник, том VI, Факултет по изкуствата, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 129-135. [Panov, V. & Sotirova, M. (2008). Karierno orientirane v srednite uchilishhta. Sbornik „Interkulturen dialog i evropeyska integratsia“, Godishnik, tom VI, Fakultet po izkustvata, Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“, Blagoevgrad, 129-135.]

Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030), (Документът е приет с Протокол № 13 на Министерския съвет от 24.02.2021 г.), 38, <https://mon.bg/upload/25571/>

Strategicheska-ramka\_ObrObuUchene\_110321.pdf. последно посещение на 01.07.2022. [Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 – 2030), (Dokumentat e priet s Protokol № 13 na Ministerskia savet ot 24.02.2021 g.), 38, [https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka\\_ObrObuUchene\\_110321.pdf](https://mon.bg/upload/25571/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf). posledno poseshtenie na 01.07.2022.]

Фондация на бизнеса за образованието, Кариерно консултиране – FBO. <https://fbo.bg/>. последно посещение на 01.07.2022. [Fondatsia na biznesa za obrazovaniето, Karierno konsultirane – FBO. <https://fbo.bg/>. posledno poseshtenie na 01.07.2022.]

Multicultural guidance and counseling. Theoretical foundations and best practices in Europe. (2005). *Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research, Jyvaskyla.*

Брой 52 на сп. „Реторика и комуникации“, юли 2022 г. се издава с финансовата помощ на Фонд научни изследвания, договор № КП-06-НПЗ/75 от 18 декември 2021 г.

Issue 52 of the Rhetoric and Communications Journal (July 2022) is published with the financial support of the Scientific Research Fund, Contract No. KP-06-NP3/75 of December 18, 2021.